

Dr.
Nevim TÜZÜN

Tarih Bölümü/ Yakınçağ Anabilim Dalı
nevimtuzun@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7554-4788>

Eser Geçmişi / Article Past: 4 Tem 2019/ 7 Ağu 2019

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.586942>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

>> e-ISSN 2458-7672

Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Ortaya Çıkan Harp Zenginlerinin Sabah, Tanin Ve Vakit Gazeteleri'ne Yansımaları

The Reflections of The Profiteers of War Who Emerged During The World War in The Newspaper of Sabah, Tanin and Vakit

Öz

Ekonomisi oldukça kötü bir durumda iken içinde bulunduğu stratejik ve jeopolitik durumdandan dolayı Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olan Osmanlı Devleti, savaşın finansmanını sağlayabilmek için çeşitli yöntemlere başvurmak zorunda kalmıştır. Savaştan dolayı devlet hazinesinin büyük bir kısmı orduya yönlendirilmiş, bu da cephe gerisinde kalan Osmanlı halkının oldukça zor günler geçirmesine neden olmuştur. Öyle ki savaş sürecinde cephe askeri mücadele verilirken; cephe gerisinde kalan halk açlık ve sefaletin pençesinde yaşam mücadelesi vermiştir. Ancak savaş ortamının meydana getirdiği koşullardan yararlanan bir grup; bir taraftan ihtikârlık başka bir deyişle karaborsacılık yaparak fiyatların yükselmesine neden olurken, diğer taraftan servetlerine servet katmıştır. Savaşın sonlarına doğru oldukça zenginleşen bu grup, Osmanlı kamuoyu tarafından "harp zenginleri" olarak isimlendirilmiş ve toplumun tepkisine neden olmuştur. Bu çalışmada da Birinci Dünya Savaşı sürecinde ortaya çıkan harp zenginlerinin dönemin önde gelen gazetelerinden olan Sabah, Tanin ve Vakit Gazeteleri'ne yansımaları ele alınmıştır. İncelediğimiz gazetelerde harp zenginlerine geniş yer verildiği görülmektedir. Mezkûr gazetelerde harp zenginleri eleştirilmiş ve kamuoyunun beklentilerine yer verilmiştir. Bununla birlikte incelenen gazetelerden harp zenginleri konusunda çeşitli fikir ayrılıklarının yaşandığı da anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı, Basın, Gazete, Harp Zenginleri.

ATIF: TÜZÜN Nevim, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Ortaya Çıkan Harp Zenginlerinin Sabah, Tanin Ve Vakit Gazeteleri'ne Yansımaları" **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 5/2 (Ağustos-2019), s. (375-392)

CITE: TÜZÜN Nevim, "The Reflections of The Profiteers of War Who Emerged During The World War in The Newspaper of Sabah, Tanin and Vakit" **Journal of History and Future**, 5/2 (August- 2019), pp. (375-392)

Abstract

The Ottoman Empire, which got involved in the First World War because of its strategic and geopolitical situation while its economy was not in good condition, had to resort to various methods in order to finance the war. Because of the war, a large part of the state treasury was allocated to the army, which caused the Ottoman people behind the front to have a very difficult period. So much so that, during the war, while there was military struggle in the front, the people behind the front were struggling for survival in the grip of hunger and misery. However, a group benefiting from the conditions created by the war environment increased the prices by profiteering in other words jobbery and added wealth to their wealth. This group, which became very rich towards the end of the war, was named as “the war profiteers” by the Ottoman public and drew reaction in the society. In this study, the reflections of the profiteers of war who appeared in the World War I in the leading newspapers of the period, Sabah, Tanin and Vakit, were discussed. In the newspapers examined, it was seen that the war profiteers were given a wide coverage. The war profiteers were criticized and expectations of the public were given in the aforementioned newspapers. However, it is understood that examined from newspapers there were various differences of opinion about the war profiteers.

Keywords: Ottoman Empire, First World War, Press, Newspaper, War profiteers.

Giriş

28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan veliahtı ve eşinin Saraybosna’da bir Sırp tarafından öldürülmesi ile başlayan Birinci Dünya Savaşı ya da Osmanlıların deyişiyle Harb-ı Umumi, o tarihe kadar görülmemiş ilk büyük savaştır.¹Bu savaş; insanoğlunun ekonomik ve siyasi gelişmeleri açısından uzun zamandır etkin rol oynayan büyük güçlerin, ilk büyük çaplı gösterisi niteliğindedir. Balkan Savaşları’ndan yeni çıkmış ve ekonomisi bir hayli kötü durumda iken bir oldubitti sonucu kendini söz konusu savaşın baş aktörlerinden biri olarak savaşın içinde bulan Osmanlı Devleti, çeşitli görüşmeler neticesinde İtilaf bloğuna karşı, İttifak bloğunun yanında yer almıştır.²

Birinci Dünya Savaşı başladığı sıralarda Osmanlı Devleti’nin ekonomisi bitme noktasında idi. Zira 1914 yılında devletin bütçe açığı 6.128.085 lira, dış borcunun toplamı ise 153.7 milyon Osmanlı Lirası idi. Öyle ki Osmanlı Devleti her yıl gelirinin yaklaşık % 28’ini dış borçların ödeme-

1 Oral Sander, *İlkçağlardan 1918’e*, İmge Kitabevi, Ankara 2013, 356.

2 Haluk Ülman, *I. Dünya Savaşı’na Giden Yol ve Savaş*, (Ankara: İmge Kitapevi 2002),294-296. Esasında Osmanlı Devleti İtilaf bloğunda yer almak istemiştir. Bu doğrultuda hükümetin ilk ittifak teşebbüsü İngiltere ile olmuştur. Osmanlı Devleti’nin ikinci ittifak görüşmesi Bulgaristan ile son ittifak görüşmesi ise Fransa ile olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti çeşitli bahaneler öne sürülerek ittifaka kabul edilmemiştir. Zira Osmanlı Devleti’nin İtilaf bloğuna kabul edilmemesinin temel nedeni, Osmanlı Devleti’nin hasta adam ya da paylaşılacak bir pasta olarak görülmesiydi. Ayrıntılı bilgi için bkz.Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014). Pierre Renouvin, *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918*, (Çev. Örgen Uğurlu),(İstanbul : Örgün Yayınevi, 2004). Mahmut Bolat, “I. Meşrutiyetten I. Dünya Savaşı’na Osmanlı Devleti Dış Politikası’nın Genel Bir Değerlendirmesi”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, Sayı 1, Kırşehir (2014). Alpay Kabacalı, *Hatıralar Cemal Paşa*, İstanbul :İş Bankası Kültür Yayınları, 2006). Necmettin Alkan, “Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na Girişi”, *Uluslararası Sempozyum 1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak 20-21 Kasım 2014*, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, (İstanbul 2014): 157-178.

sine ayırmak zorunda kalıyordu.³Osmanlı Devleti'nin böyle ağır ekonomik şartlar altında bütçesinde yer alan gelirlerle savaşı finanse etmesi mümkün değildi. Bu nedenle Bâbüali, savaşın finansmanını sağlayabilmek için çeşitli yöntemlere başvurmak zorunda kalmıştır. Bâbüali, bu doğrultuda ilk olarak savaş giderlerini olağandışı kaynaklarla gidermeyi denemiştir. Osmanlı Hükümeti, aylıkların yarısını nakit olarak öderken, kalan yarısı için de memuru alacaklı kılmıştır. Devlet, diğer alacaklıların borçlarını ise ertelemiştir. Bunların yanı sıra Osmanlı Hükümeti, savaşın başında orduya gerekli araç, gereç ve erzaka bedeli sonradan ödenmek koşuluyla “tekâlif-i harbiyye” adı ile koymuş, askerlikten muaf tutulanları ise “muafiyet-i askeriyeye” vergisi ödemekle yükümlü kılmıştır. Ancak savaşın finansmanını sağlamada söz konusu önlemler de yetersiz kalmıştır. Osmanlı Devleti için tek çözüm yolu kalıyordu. Bu da dış finansman kaynağı bulmak ya da emisyon mekanizması ile savaşı finanse etmektir. Osmanlı Hükümeti, bu nedenle müttefiki Almanya'dan kâğıt para çıkarılması karşılığında; yüklü miktarda borç almıştır. Tüm bu önlem ve çabalara rağmen askeri harcamalar tam olarak karşılanamıyordu.⁴ Bunların yanı sıra kaynak ve gelirlerin orduya yönlendirilmiş olması, cephe gerisinde kalan halkın büyük sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Savaş yıllarında cephe gerisinde kalan Osmanlı halkı, açlık ve sefalet içerisinde yaşam mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Osmanlı halkının büyük bir kısmı zor şartlar altında yaşarken, diğer taraftan bir grup insan savaş ortamından faydalanarak servetlerine servet katmıştır. Öyle ki söz konusu savaş yıllarında kamuoyu tarafından “harp zenginleri” olarak isimlendirilen yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada da Birinci Dünya Savaşı sürecinde ortaya çıkan harp zenginlerinin Sabah, Tanin ve Vakıf Gazeteleri'ne yansımaları ele alınacaktır.

1. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Harp Zenginlerinin Ortaya Çıkış Süreci ve Harp Zenginleri

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişi ile erkeklerin büyük bir kısmı silah altına alınmıştır. Çoğunluğu kırsal kesimden olan insanların seferberlik kapsamında silah altına alınması, “Köylü İmparatorluğu” olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti'nde ziraatta çalışacak işgücünün önemli oranda kaybına neden olmuştur.⁵ Ziraattaki bu kayıp, kadın işgücü ile telafi edilmeye çalışılsa da bu yeterli olmamış ve Osmanlı ülkesinde ekili arazi oranında ciddi düşüşlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Öyle ki savaştan önce 1913 yılında ekili arazi oranı 68 milyon dönüm iken, bu oran 1915'de 27 milyon dönüme kadar gerilemiştir. Nüfusunun neredeyse % 80'i ziraat ile meşgul olan Osmanlı'da; ziraat ülkenin can damarı durumunda idi. Bu nedenle ziraatı canlandırmak isteyen Bâbüali, bir talimatname yayınlamak tarımsal mükellefiyet zorunluluğu getirmiştir.⁶ Ancak bu da çözüm olmamış, tarım ürünlerinde kayda değer bir gerileme yaşanmıştır. Örneğin, Osmanlı Devleti'nde hububat üretimi 1915 yılında 203 milyon kile⁷ iken, 1917 yılında bu oran 152 milyon

- 3 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1990),150-151. Hüseyin Güçlü Çiçek ve Süleyman Dikmen, “ Osmanlı Devleti'nde Bütçenin ve Bütçe Hakkının Tarihsel Gelişimi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.11, Yıl.11, Sayı:2, (2015) :87.
- 4 Zafer Toprak, “Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı Finansmanı ve Para Politikası”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1979-1980: 205-209. Cezmi Tezcan, “Tekâlif-i Harbiye ve Tekâlif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları” ,Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2005, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- 5 Halil İnalıcık, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, (Ankara 1996): 1.
- 6 Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, (İstanbul :Doğan Kitap, 2012), 442-443.
- 7 Kile, 40 litrelik eski bir hububat ölçüsüdür.

kileye kadar düşmüştür.⁸

Ziraattaki bu gerileme ülkede iâşe noksanlığını açığa çıkarmıştır.⁹ İaşe noksanlığı ise Osmanlı halkının büyük bir kısmının açlık ve sefaletin pençesine düşmesine neden olmuştur. Zira savaş yıllarında meydana gelen un kıtlığından dolayı ekmeğin temininde bile ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Kadınlar, belediye kapıları önünde kucaklarında çocukları ile feryat figan içerisinde ekmek almayı beklemiştir.¹⁰ Gerçekten de halkın temel gıdası olan ekmeğin miktarında bir düşüş yaşanmaktaydı. 1916 yılında kişi başına 250 dirhem ekmek düşerken, 1917 yılında bu oran 150 dirheme düşmüştür. Bunun yanı sıra savaş yıllarında halka dağıtılan ekmeğin kalitesi bir taraftan bozulurken, diğer taraftan fiyatında da sürekli bir artış söz konusu olmuştur. Bununla birlikte savaş yıllarında sadece ekmeğin değil şeker, et, çay, kahve ve yumurta gibi birçok temel gıda ve tüketim maddelerinin temininde de güçlükler yaşanmıştır. Zira başta gıda fiyatları olmak üzere birçok ürün ve mal üzerinden bir ihtikârlık¹¹ diğer bir ifade ile karaborsacılık yapıyordu. Muhtekirler¹² mevcut ürünleri piyasadan çekerek el altından yüksek fiyata satmaktaydı. Hükümet, ihtikârlığın önüne geçebilmek için ekmek, şeker, tuz, et ve gaz gibi bazı temel tüketim maddelerine narh koymuş ve karne usulüne gitmiştir.¹³ Fakat devam eden savaş fiyat yükselişini engelleyememiş, piyasa fiyatları ile karne fiyatları arasında bir uçurum meydana gelmiştir.

Fiyatlardaki bu yükseliş nedeniyle de Anadolu'nun dört bir yanından merkeze şikâyet telgrafları artarak gelmiş, özellikle İstanbul ve İzmir gibi üretimin yoğun olduğu yerlerde muhtekirlerin sayısında ciddi bir artış olmuştur.¹⁴ Muhtekirlerin neden olduğu fiyat artışı zamanla artık sadece Osmanlı halkını değil, hükümeti de sıkıntıya düşürmeye başlamıştır. Ülkedeki ihtikârlıktan dolayı meydana gelen fiyat artışı ve iâşe meselesine çözüm bulmak isteyen Osmanlı Hükümeti, kısa süreli bir bocalamadan sonra muhtekirlere karşı etkin bir mücadele kararı almıştır. Bâbîali, bu doğrultuda ilk olarak ihtikârlık yapan muhtekirleri tutuklama yoluna gitmiştir. Bunun yanı sıra hükümet, 24 Mayıs 1917 tarihli "İhtikârın Men-i Hakkında Muvakkat Kanunu" nu yürürlüğe koymuştur. Kanuna göre; ihtikârlık yaptığı tespit edilen kişiler, üç aydan üç yıla kadar hapis cezası ve para cezasına tâbi tutulacaktı. Bunun dışında Osmanlı Hükümeti, ihtikâr ile etkin mücadele edebilmek için 27 Mayıs 1917 tarihinde "Men-i İhtikâr Heyeti'ni" kurmuştur. Bâbîali'nin yaptığı düzenlemeler kamuoyunda memnuniyet ile karşılanmış, mağaza ve dükkânlardaki ürünlerde indirimler olmuştur. Ancak hükümetin attığı bu adımlar, ihtikârın önüne geçebilmek için yeterli olamamıştır. Zira hükümetin muhtekirlere açmış olduğu ihtikâr savaşı sadece kısa bir süre etkin olmuş, fiyatlar eskisinden daha fazla yükselmiş ve Anadolu'dan gelen şikâyetlerde de artış yaşanmıştır. Bununla birlikte savaşın sonlarına doğru ihtikâr sadece gıda ve tüketim maddelerine değil hane kiralalarına da yansımış, kiralar % 200 ila % 800 oranında yükselmiştir. Kısacası başta gıda maddeleri olmak

8 Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994), 38.

9 Esasında Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olmadan önce iâşe işlerini düzenlemek için 24 Temmuz 1914 tarihli bir karar ile ülkeden yiyecek maddeleri ve canlı hayvan ihracatını yasaklamıştır. Bkz. Eldem, 39.

10 Saime Yüceer, *Ali Cevat Borçbakan'ın Hatıraları*, (Bursa :Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2005), 22.

11 İhtikâr kelimesi ekonomik anlamda, ticaret malının fiyatını yükseltmek amacıyla istifleyip piyasaya artzını geciktirmek anlamına gelmektedir. Cengiz Kallek, "İhtikâr", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, Cilt: 21, (Ankara :Türk Diyanet Vakfı, 2000): 560.

12 Muhtekir; sözlükte ihtikâr eden, yolsuz kazanç elde eden vurguncu v.b anlamlara gelmektedir. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 2015), 786.

13 Zafer Toprak, İttihat- Terakki ve Cihan Harbi, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016),212-216.

14 Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*,530-531.

üzere muhtekirler, her çeşit mal ve eşya üzerinden ihtikârlık faaliyetinde bulunmuştur.¹⁵

Birinci Dünya Savaşı'nın uzaması ile Osmanlı düzeninin hâkim katmanlarını oluşturan asker-memur kesimi; sabit gelirden dolayı gittikçe fakirleşmiş, malından mülkünden olmuştur. Buna karşılık savaş ortamının meydana getirdiği sürekli fiyat artışı sayesinde; orta ve büyük köylü, malı pazara sevk eden tüccar ve esnaf giderek güçlenmiştir. Osmanlı toplumunda artık halk tarafından "Harp Zengini" ya da "Yeni Zengin" olarak adlandırılan bir sınıf doğmuş,¹⁶ Birinci Dünya Savaşı'nın ortamından yararlanan başta hükümete yakın olan kişiler ihtikârlık yaparak zenginleşerek servetlerine servet katmıştır. Osmanlı toplumunda artık, bir taraftan açlık ve yoksulluk içerisinde yaşam mücadelesi veren halk, diğer taraftan zevk ve sefa içinde yaşayan harp zenginleri vardı. Şüphesiz ki savaş yıllarındaki bu zenginlerin ortaya çıkmasında yönetimde bulunan İttihat ve Terakki'nin önemli bir payı olmuştur. Zira hükümet bir yandan ihtikâr ile mücadele eder gibi görünürken; diğer yandan da kendilerine yakın bazı gruplara göz yummuş,¹⁷ savaş öncesinde genelde iş sahibi hatta sermayesi bile olmayan kişilerin zengin olmasını sağlamıştır.¹⁸ Öyle ki 9 Eylül 1918 tarihli bir istatistiğe göre; savaş sürecinde 92 şirket kurulmuştur. Bu şirketlere "Kara Kemal Şirketleri" de denmiştir.¹⁹ Dönemin Dâhiliye Nazırı Talat Paşa da anılarında; savaşın son yıllarında subayların da içinde bulunduğu bir grup insanın, savaş ortamından yararlanarak suiistimallerde bulunarak zenginleştiğini ifade etmiştir. Bu suiistimallerin meydana gelmesinin en önemli faktörünün başta Levazım Amiri İsmail Hakkı Paşa olmak üzere hükümetten bazı kişilere yakın olan şahısların büyük servetler elde ettiğini belirten nazır, bu durumun halk arasında büyük bir hoşnutsuzluğa sebep olmakla beraber halkın devlete olan güvenini sarstığını dile getirmiştir.²⁰ Savaş yıllarının önemli tanıklarından Ahmed Emin de söz konusu dönemde; bulgur, pirinç, şeker ve yağ krallarının olduğunu ifade etmiş ve halkın önemli bir kısmının yokluk ve zorluk içinde ezilirken; harp zenginlerinin milletin sefalet ve felaketiyle alay eder gibi, israfın ve sefahatin, ahlaksızlığın en aykırı derecelerine daldıklarını belirtmiş ve bunların başkalarına da kötü örnek olduğunu vurgulamıştır.²¹

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşamış olan dönemin bir başka önemli isimi gazeteci Zekeriya Sertel de anılarında; savaş sırasında yoksul halkın içinde bulunduğu kötü durum karşısında harp zenginlerinin eğlence içerisinde yaşadığını ve hükümetin önemli isimlerinden İsmail Hakkı Paşa'nın hırsızlığının artık dillere destan bir hale geldiğini ifade etmiştir. Sertel, aynı zamanda harp zenginlerinin içinde bulunduğu zevk ve sefahatin halkın öfkesine neden olduğunu belirtmiştir.²² Bunun yanı sıra savaş yıllarında zenginleşen kesim arasında Rum ve diğer azınlıklardan tüccarlar da bulunmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan harp zenginleri sadece yeni bir sınıf meydana getirmemiş, başta İstanbul olmak üzere fuhuşun artmasına da neden olmuştur.²³

15 Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, (İstanbul : Milliyet Yayınları),115. Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat, 1908-1918*, 531-535.

16 Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat, 1908-1918*, 541.

17 Korkut Borotav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985*, (İstanbul : Gerçek Yayınevi, 1998), 20.

18 Büşra Karataşer, "1914-1923 Arası İstanbul'un İfaşesi ve İhtikâr Sorunu", *Marmara Üniversitesi SBE*, (İstanbul :2013), (Yayınlanmamış Doktora Tezi) , 30.

19 Cafer Ulu, "I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul'da Yaşanan Sosyal ve Ahlaki Çözülme (1914-1922) ", *Tarih Dergisi*, Sayı 58, (2013/2): 94-117.

20 Alpay Kabacalı, *Talat Paşa'nın Anıları*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2015), 32-35.

21 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1* , (Haz: Erol Şadi Erdinç), (İstanbul :Pera Yayınları, 1997), 321-322.

22 Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, (İstanbul :Remzi Kitabevi, 2000), 58-59.

23 Ulu, s.94-117. Savaş Sertel ve Şahin Yedek, " İttihat ve Terakki'nin Küçük Efendisi: İfaşe Nazırı Kara

2. Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Ortaya Çıkan Harp Zenginlerinin Sabah, Tanin ve Vakit Gazeteleri'ne Yansımaları

Birinci Dünya Savaşı sürecinde ortaya çıkan zenginler, dönemin basınında da geniş yer bulmuştur. Savaşın sonlarına doğru Fransız basının “Yeni Zengin (neo riches)”, İngiliz basının ise “Savaş Vurguncusu (war profiteer)”, olarak ifade ettiği bu türedi yeni olumsuz zengin tipi için Türk basınında “Harp Zengini” ya da “Yeni Zengini” söylemi kullanılmıştır.²⁴Bu zenginler, savaşın sonlarına doğru basını da oldukça meşgul etmiş ve çeşitli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin, dönemin önemli gazetelerinden Vakit Gazetesi'nin başyazarı Ahmed Emin tarafından kaleme alınan bir makalede harp zenginleri hakkında şu düşüncelere yer verilmiştir;

“..... Harb zamanında heva oyunları ile bir günde binlerce lira kazanan ve binlerce kişinin hayatlarını temdid etmelerine daha müşkil ve zahmetli kılan harb zenginlerinin ellerine geçirebildikleri para üzerindeki hakk-ı tasarruflarını vicdan-ı milli kabul ve hazm edemiyor. Zeka ve malumat ve sebatını alnın teriyle ıslayarak paraya tahvil eden ve hekbasına dolduran adamlar muhterem görülüyorlar. Harb zenginleri hakkındaki umumi nokta-i nazar bunun adeta aksidir. Mamefih efkâr-ı amme daha şimdiden harb zenginlerini birkaç sınıfa ayırmaya başlamış ve bunların bir kısmına eski zenginlere mahsus payeyi vermeye meyl etmiştir. Zenginlerden hangilerinin elde ettikleri paraya layık oldukları, hangilerinin hayır maksadıyla teşkil eden cemiyetlere karşı vazifelerini ifa ettikleri, hangilerinin paralarını kumarda ve sefahat meydanında efna eyledikleri en küçük hikaye ve tafsilatıyla beraber vicdan-ı millinin mahfuzatı sırasına geçmiştir.....”²⁵

Ahmed Emin'nin kaleme aldığı makalede; savaş sürecinde birçok kişinin kısa süre içerisinde gayri meşru yollar ile zenginleştiği, bu durumun halk tarafından kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Bununla birlikte söz konusu bu zenginlerin sınıflandırmasının yanlış olduğu ifade edilmiştir. Harp zenginlerinin sınıflandırılmasının yanlış olduğunu dile getiren yazarın bu düşüncesinin değiştiğini söylemek mümkündür. Zira yazarın 20 Nisan 1918 tarihli “Harb Zenginliğinin Nev'ileri” başlıklı makalesinde söz konusu düşüncenin tam aksini beyan ettiği görülmektedir. Mezkûr makalede Ahmed Emin harp zenginlerini şöyle sınıflandırmaktadır;

“.....Harb zamanında zengin olanlar halk nazarında üç kısma ayrılıyor. Birinci kısım, hakiki bir kabiliyeti haysiyeti ve izzet-i nefsi olan ve istihsalat tarikiyle para kazanan zevattır. Bizde bu kısım zevatın miktarı pek azdır. Fakat her halde bunlara harb zengini nazarıyla bakmak kimşenin hatrına gelmez. İkinci kısım, serveti heva oyunları ile veya borsa muameleleriyle kazanmış olmakla beraber istimal ve istihlak nokta-i nazarından akılları başında olan zenginlerdir. Bu gibilerde birinci kısım zenginleri gibi servetlerini az çok faydeli işlere hasır etmeğe ve israf ve sefahat uçurumlarına düşmeyerek merfi ve mümtaz bir hayat sahibi olmaya meyl göstereceklerdir. Üçüncü bir kısım, hem hevedan para kazanmışlardır, hem de bu parayı dillere destan olacak surette neşr ederek istihsal ettikleri paraları muhitlerine ahlaksızlık, hafif ve fena meyl ve itiyadlar saçmak suretiyle istihlak ederler. İşte halk harb zengini denince bu üçüncü kısmı kastediyor, ihtikârın mesuliyeti hemen büsbütün üçüncü kısım üzerine yükletiliyor ve bunlar hakkında pek fena hükümler

Kemal Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri”, *Tarih Okulu Dergisi*,(Aralık 2015), Yıl: 8, Sayı: XXIV, 389.

24 Meral Demiryürek, “Savaşın Doğan Bir Tip: Harp Zengini”, *Turkish Studies*, Volume 10/16, (Fall 2015), 497. Bunun yanı sıra harp zenginleri sadece dönemin basınında değil, dönemin edebiyatında da geniş yer bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Kaçıroğlu, “Milli Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Harp Zenginleri” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, (2009), 117- 136. Seçil Deren Van Het Hof, “Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Zenginler ve Zenginlik”, *Kültür ve İletişim Dergisi*, Cilt: 15,(2011), 133-144.

25 Ahmed Emin, “Hayırperverlik ve Harb Zenginliği”, *Vakit Gazetesi*, 19 Ocak 1918, s.1.

veriliyor. Diğer iki kısım herhalde hürmet ve mümtaziyet kazanmak imkânına maliktir, fakat istih-sal gibi istihlak hususunda hifeti temadi edenler milyarlar sahibi bile olsalar birkaç dalkavukdan başka kimseden hürmet göremeyeceklerdir. Memleketimizde liyakatsız bir sınıf adamların harb zengini diye meydana çıkması, bize bundan sonrası için birçok mühim vazifeler tahmil ediyor.....²⁶

Ahmed Emin, yazısında harp zenginlerini üçe ayırmıştır. Buna göre; Birinci kısımdakiler üreterek para kazananlar, ikinci kısımda bulunanlar söz konusu servetlerini ihtikârlık yaparak ya da borsadan kazanıp, ellerindeki parayı akıllıca harcayanlardır. Üçüncü kısımda bulunan harp zengin-leri ise hem ihtikârlık yaparak, hem de bu parayı zevk ve sefa içerisinde ahlak dışı alanlarda kulla-nanlardır. Yine yazara göre ilk iki kısımda bulunan zenginlerin büyük ölçüde zararsız olmalarına karşın, üçüncü kısımda bulunan zenginler ise oldukça zararlıdır.

Harp zenginlerinin tasnif edilmesi, dönemin bir başka önemli gazetesi olan Sabah Gazetesi tarafından oldukça eleştirilmiştir. Gazetenin “Yine Harp Zenginleri” başlıklı yazısında, Ahmed Emin’in makalesi şu cümlelerle eleştirilmiştir;

“ Vakit, refikimizin ser muhriri dün baş makalesinde yine harb zenginlerinden bahs edi-yordu. Vaka çok sivrilen şeylerin göze batması kabilinden olarak bizde de seri ve azim servetler birden bire yükselen bir sınıf halkın nazar-ı dikkate çarpması, isimleri geçtikçe bunların servetleri ve maişetlerinden, hatta ahlaklarından bahs olunması tabi bir hadise gibi tellaki edilmeye başlan-dı..... Görüyoruz ki bir müddetten beri harb zenginleri mevzu bahis oldukça “servet”den ziyade “şahıslar” istihdaf ediliyor, muhakemeden ziyade his kuvvet veriliyor, netice itibariyle mütaalalar bir tehdid, tavsiye ve nasihatler bir ceza şeklinde çıkıyor, hülasa servet ve temettu-u muasiyet gibi sahibinin yüzünde kalıyor..... Servetleri, yani harb zenginlerini tasnif ve her sınıfı ayrı ayrı tarif ve tavsif etmek doğru birşey değildir. Kazancı, ister dirayet ve kıyaset, ister maharet ve gayret mukabili olsun cemiyetin zaman-ı siyasetini, kanunun cenah himayeti altında bulundukça meşru-dur. Bunu akıl varidatıyla, izzet-i nefis ve haysiyetiyle sınıflara ayırmak, büyük miktarda yahud az zahmetle kazanılmış serveti mutlaka sefahate gidecek yahud mahiyet-i zaruret ve ahlaksızlık, hıfta meyl ve itiyad hisleri verecek farz etmek, zan ediyoruz ki, müfrid bir heyecan anında kalemin ucundan fırlamış mutalalardandır.....²⁷

Sabah Gazetesi’nin yazısında; harp zenginlerinin tasnif edilmesinin yanlış olduğu vurgu-lanarak, elde edilen servetin meşru yollarla olmadığı için hak edilmediği ve söz konusu satırla-rın bir anlık gafletle kaleme alındığı belirtilmiştir. Vakit Gazetesi’ndeki mezkûr makale Sabah Gazetesi’nin 23 Nisan 1918 tarihli nüshasında da tekrar eleştirilmiştir. Gazetede yer alan yazıda;

“..... Refikimiz harb zenginlerini evvela halka göre tasnif ediyor. Yani ne olur ne olmaz kor-kusuyla evvela halkı panorama gibi kullanıyor. Eğer halkın yaptığı tasnif doğru ise bu istisnaya ne lüzüm var, yok eğer “kimse” feydinde halk dâhil değil ise halka göre bir tasnif uydurmak ve sonra bunlardan bir kısmını hesabü-l icab ayırıp diğerine hücumlar, tehdidler savurmak neden? Harb zamanında pek çok kimseler para kazandı ve hepsi az çok nisbetsiz ve fahiş servetler temin etti. Bunda kabiliyetin hiç yeri yoktur. Haysiyet ve izzet-i nefis ise ne bizim ne de “Vakit” refikimizin tak-dir ve tevzi edeceği imtiyazlardan değildir..... Biz refikimize hissiyat-ı şahsiyemizin vermeye mecbur değiliz. Ancak ne suretle olursa olsun hakkın masun ve muhterem kelimesi, kanundan baş-ka hiçbir elin hak ile oynayamaması taraftarı olduğumuz için dün yazdıklarımızı bugün, yarın, icab ederse her zaman tekrara hazırız. Narin ve zayıf refikimiz isterse kaleminin daha tanıyamadığımız

26 Ahmed Emin“Harb Zenginliğinin Nev’ileri”, *Vakit Gazetesi*, 20 Nisan 1918, s.1.

27 “Yine Harb Zenginleri”, *Sabah Gazetesi*, 21 Nisan 1918, s.1.

ihtiratıyla daha fena hücumlarda bulunabilir, bu bizi sarsmaz. Bunun içindir ki eğer bahse avdet etmek icab ederse refikimize cevap vermek kasdıyla değil, fikir ve mesleğimizi izah arzusuyla yine yazarız.....”²⁸

Yukarıda yer alan yazılardan Vakit ve Sabah Gazeteleri arasında harp zenginleri konusunda ciddi bir tartışmanın yaşandığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte yine Vakit Gazetesi'nin başka önemli bir yazarı Said Reşad tarafından kaleme alınan “ Harb İçinde Zevk ve Sefahat” başlıklı makalede ise harp zenginleri hakkında şu satırlara yer verilmiştir;

“.....Cihanda Harb-i Umumiye'nin tesiriyle ahlakıyatı muhtal sefahatperst bir halkın git-tikçe kesb-i kuvvet eden bir cereyanla kim bilir nasıl bir uçuruma doğru sürüklemekte olduğunu görenler pek çok; fakat hiçbir zaman o ceryanı ekseriyetle teşkil ettiğini iddia edenler yok. Bizim gibi fakir bir milletin- akliyeti de değil- cezai bir kısmını teşkil eden kibar nesvanın elbise vesair israfatı tedkik ederken, bu meyanda hatta hareketleri ehemmiyetlice nazar-ı itibare alınması lazım gelen erkeklerden bahs etmemek, o teşrihanın üzerini kapalı bırakmak pek büyük bir tarafgirlik olmaz mı ?..... Terzihanelerin kapılarını aşındıran, atölyelerini işgal edecek kadar elbise ısmar-lamakta devam eden hanumefendiler yeni zenginler dediğimiz bir halktır ki onların zevceleri de Tokatlıyan'da ve buna mumatel mahfilde paralar saçmak, kumar masalarının başında emrar-ı ev-kat etmektedirler. Bizde memleketin duçar olduğu her felaketten erkeklerden daha fazla müteessir olan kadınlardır.....”²⁹

Mezkûr makalede özetle; savaş yıllarındaki harp zenginlerinin zevk ve sefa içerisinde uçuruma sürüklendikleri, söz konusu bu kişilerin kumar masalarında paralarını israf ettikleri belirtilmiştir. Bununla birlikte savaştan yine en çok etkilenen kesimin kadınlar olduğu ifade edilmiştir. Gerçekten de yazıda dile getirildiği gibi harp zenginleri toplumu ahlaki bir çöküşe sürüklemekteydi. Öyle ki harp zenginlerinin eğlenceye olan düşkünlüğü, Osmanlı ülkesinde alkol, kumar, kadın ticareti, kokain gibi kötü alışkanlıkları da yaygınlaştırmıştır.³⁰

Dönemin Maliye Nazırı Cavid Bey de Tanin Gazetesi'ne verdiği beyanatta harp zenginleri-nin iktisadi bir uyanıklık içerisinde olduklarını ifade etmiştir. Nazır bey mülakatın devamında ise şu düşünceleri dile getirmiştir;

“..... Memlekette bir iktisadi uyanıklık vardır ve bu iktisadi uyanıklık, artık hükümete bu tarzda büyük teşebbüslere sevk edecek derecelerde bir ehemmiyet kesb etmiştir. Filhakika, halk arasındaki iktisadi uyanıklık için delil ve misal aramaya gerek yoktur. Çünkü her şey bütün a-çıklığıyla ortada duruyor; sade İstanbul'da şu son dört sene zarfında şirketler halinde bir araya toplanmış sermayelerin yekûnü milyonları çok geçmiş ve bir araya gelerek büyük büyük kuvvetler şeklini almış olan bu milyonlar iktisadiyat sahasında pek büyük faaliyetler göstermişler ve evvelce harice gitmekte olan pek çok kârlar temin ederek bunları yine bizim aramızda tevzi eylemişlerdir. Sade İstanbul'da değil, bütün memlekette hatta memleketin en az tenvir etmiş köşelerinde bile bu iktisadi faaliyetin şayan-ı hayret delillerine tesadüf edilmiştir.....”³¹

Cavid Bey'in gazeteye verdiği beyanatta; Osmanlı ülkesinde savaş ortamını fırsat bilen bazı kişilerin bu durumu fırsat bilerek zenginleştiğini ifade etmiştir. Nazır, ayrıca sadece İstanbul'da değil, ülkenin dört bir yanında büyük şirketlerin kurulduğunu belirtmiştir.

28 “Yine Harb Zenginleri”, *Sabah Gazetesi*, 23 Nisan 1918, s.1.

29 Said Reşad, “Harb İçinde Zevk ve Sefahat”, *Vakit Gazetesi*, 7 Haziran 1918, s.1.

30 Ulu, 95-116.

31 “Siyasiyat- İktisadi Uyanıklık”, *Tanin Gazetesi*, 10 Nisan 1918, s.1.

2.1. Kamoyunda Harp Zenginlerinden Beklenen Vazifeler ve Harp Kazançları Vergisi

Birinci Dünya Savaşı sürecinde savaş ortamından yararlanarak servet sahibi olan harp zenginleri zevk ve sefa içerisinde bir yaşam sürerken, diğer taraftan açlık ve yoksulluk ile hayatta kalma mücadelesi veren Osmanlı halkı vardı. Eşit olmayan bu yaşam biçimi zamanla Osmanlı halkı tarafından tepki ile karşılanmaya başlanmıştır. Başta halk olmak üzere, Osmanlı Hükümeti de savaş yıllarında zenginleşen bu kişilerden bazı beklentiler içerisine girmiştir. Bu beklenti Sabah Gazetesi'ne şu satırlarla yansımıştır;

“..... Harb sayesinde zengin olanlardan muayyen vazifeler beklemek hakkımızdır. Çünkü bir harb kazançları kanunen ne kadar meşru vasıtalarla istihlal edilmiş olursa olsun, herhalde birçok adamlar sıkıntı ve zahmet çekmesi pahasına elde edilmiştir. Halk, bu sınıf zenginlerden evvela şurasını talep edebilirler ki elde ettikleri bu parayı su-i misal olacak surette israf ve gösteriş yollarında heba etmesinler, memlekette kumar vesair nevi sefahatlere intişar ve teminine vasıta olmasınlar. Paralarını saklasınlar ve nafi teşebbüsler uğrunda sarf etsinler ki memleket birçok efradının bu yüzden geçinmesi, istihsalatının, kuvve-i maliyesinin ve umur-u etnanın artması suretiyle servetlerinden müstefid olsun. Halkın ileri sürebileceği ikinci bir talep gerek harb zenginlerinin ve gerek diğer zengin sınıfın üzerlerine içtimai vazife ve mesuliyetler almaları, her türlü nafi içtimai faaliyetlere ehemmiyet vermeleri ve kendileri için fedakârlık ad edilebilecek kadar vasi muavenetler göstermeleridir..... Böylece yavaş yavaş başka memleketlerde olduğu gibi bizde de zenginlik şerefli ve muhterem bir şey olur..... Bu hususta Amerika'dan örnek almalıyız. Amerika'da sulh zamanlarında da bir cümle büyük servetler yapıldığı görülmüştür. Fakat Amerika'da zengin olanların her biri, hükümete nasıl vergiler verirse, heyet-i içtimayede öyle tebrialarda bulunmağa tabi görür. Mesala servetinin büyük bir kısmını köylere varıncaya kadar her tarafta kütüphanelere varıncaya kadar tesis etmeğe, darülfununlar vücuda getirmeğe, muhtelif hastalıkların sıhhi surette iyileşmelerine vakf etmişlerdir. Zenginlerin vazifelerini yapmaları sayesinde Amerika'da zengin sınıfa karşı hiçbir husumet tesis etmemiştir. Bizde de harb zenginlerinin programı böyle muavenetlerde bulunmak, israf ve sefahatten geri durmak ve paralarını faideli sahalarda işlemek olmalıdır. Aksi hâl bizi milli hedeflerimizden uzaklaştırır ve ileride pek güç tamir edilemeyecek tahribat icra edebilir.....”³²

Gazetede yer alan yazıda; halkın harp zenginlerinden bir takım beklentilerinin olduğu ve savaş yıllarında kazanılan servetlerin kaynağına bakılmaksızın Osmanlı ülkesi için kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Yazıda ayrıca, elde edilen servetlerin zevk ve sefa yolunda harcanmaması, bu hususta yapılan uygulamalar konusunda Amerika'nın örnek alınabileceği ifade edilmiştir. Sabah Gazetesi'nin 1 Mart 1918 tarihli yazısında da harp zenginlerine hitaben şu düşüncelere yer verilmiştir;

“..... Servetlerinin destelerinde şeref, hürmet ve şöhrat, hayırperverlik, haysiyet ve itibar, hülasa vatan bulundurmak arasında olanlar işte şanlı bir saha.... Zenginlerimizin milyonlar kazanmakta gösterdikleri sürat ve dirayeti bu milyonlardan ufak bir cüz'ünü sarf etmek suretiyle yetimlerin imdadına koşmakda ibraz eyleyeceklerine şimdilik şüphe etmiyoruz....”³³

Mezkûr yazıda; elde edilen servetin en azından bir kısmını yetimlere yani darüleytamlar için harcanmasının şerefli ve şanlı bir vazife olacağı dile getirilmiştir. Vakit Gazetesi'nin “Hayırperverlik ve Harb Zenginliği” başlıklı makalesinde ise harp zenginlerinden beklenen vazifelere şu cümlelerle dile getirilmiştir;

32 “Harb Zenginliği Vazifeleri”, Sabah Gazetesi, 30 Nisan 1917, s.1.

33 “Harb Zenginlerine!”, Sabah Gazetesi, 1 Mart 1918. s.1.

“.....Vaziyetteki tazyik ve tahfif ve ortalıkta harb kazançlarına karşı mevcut haklı galiyayı ber taraf etmek için yeğane çare, kazançlardan bir kısmını münasib mecralarla halkın hayrı ve saadeti için sarf etmektir. Bu hususta en muvaffik mecra Hilal-i Ahmer'dir..... Efkâr-ı amme nazarında hürmet kazanmak isteyen zenginlerimize tavsiye ederiz: Hilal- Ahmer'e, Milli Müdaafa-i Milliye ve Himaye-i Etfal gibi diğer muhterem cemiyetlere şimdiye kadar muavenette bulunmuşlarsa bir kat daha muavenete hazırlansınlar, şimdiye kadar yeni zenginlik gaileleri ve meşguliyetleriyle bunu nasılsa hatırdan çıkarmışlarsa keselerini artık adam akıllı açsınlar.....”³⁴

Yazar Ahmed Emin tarafından kaleme alınan yazıda; harp zenginlerinin elde ettikleri servetin ortada olduğu, söz konusu halkın tepkisini yok edebilmek için bu servetlerin hayırlı alanlarda harcanması gerektiği belirtilmiştir. Yazara göre; bu kurumların başında Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Milli Müdafa-i Milliye Cemiyeti ve Himaye-i Etfal Cemiyeti gelmektedir.

Gazetelerde yer alan yazılardan da açıkça görülmektedir ki Osmanlı halkı savaş yıllarında elde edilen servetlerin mutlaka değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Osmanlı Hükümeti'nde, savaşın sonlarına doğru halkın tepkisini hafifletmek için gayri meşru yollarla elde edilen kazançlardan vergi alma düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır.³⁵ Osmanlı Devleti; Almanya, Avusturya ve Fransa'da olduğu gibi harp kazançlarından vergi alınması³⁶ yoluna gitmiş ve 1917 yılının sonlarına doğru 37 maddelik Harp Kazançları Kanun tasarısını hazırlamıştır. Söz konusu tasarıya göre; savaş başlamadan önceki üç yılın kârı her savaş için ayrı düşürülerek, geriye kalanı Harp Kazançları Vergisi'ne tabi tutulacaktı. Hükümet, mezkûr kanuna hazırlık olarak 8 Nisan 1918 tarihinde “Harp Kazançları Vergisi'nin Temin-i Tahsili için Tedabir-i Evveliyeyi Muhtevi Kanun'u” ile Osmanlı topraklarında faaliyette bulunan anonim şirketlerle, anonim şirket özelliği gösteren kuruluşlara dair düzenleme yapmıştır.³⁷

Harp kazançlarından vergi alınması düşüncesi de dönemin basınında oldukça ilgi görmüş ve desteklenmiştir. Söz konusu durum Vakit Gazetesi'nin 27 Aralık 1917 tarihli nüshasına şu satırlarla yansımıştır;

“.....Harb kazançları üzerinden yüksek vergiler alınması her memlekette umum tarafından büyük bir şevk ve memnuniyet ile telakki olunmuştur. Ne muharib, ne de bitaraf memleketlerde buna kimse itiraz etmediği halde bilakis herkes verginin mümkün olduğu kadar yüksek bir nispette olmasında şiddetle ısrar etmiştir..... Harb kazançları hususunda bu yolda hissiyat mevcut olması, bu kazançların kanunen belkide tamamıyla memnu vasıtalarla icra edilmemekle beraber efkâr-ı umumiye tarafından ahlakı ve vicdanı nokta-i nazardan haksız ve çirkin diye telakki edilmesinden ileri geliyor. Kanun memnuniyet vaz etmesinin hükümeti de harb kazançlarını mübah görmesi değil, cihan harbinin ihdas ettiği tarzda fevkalade şeraite karşı tedariksiz bulunmasıdır. Bu şerait harbden evvel göz önüne getirilebilseydi sanai heva oyunları neticesinde maişet masrafının yükselmesi, birçoklarının hayatlarının temdid imkanından mahrum bırakılması ve herkesin elinde avcunda bulunan ve refah-ı umumiyenin temini teşkil eden birkaç paranın bir iki kişinin cebine akması hiç şüphesiz memnu fiillerde ad olunacak ve en şiddetli vasıtalarla tecziye edilecektir. Kanun böyle gafil avlanmasına ve katti memnuniyetler vaz etmesine rağmen efkâr-ı amme harb kazançlarının temini için kullanılan bu vasıtaları mübah görmemekte ve bunlara karşı devamlı

34 Ahmed Emin, “Hayırperverlik ve Harp Zenginliği”, *Vakit Gazetesi*, 19 Ocak 1918, s.1.

35 Bu fikir daha savaşın ilk senelerinde ortaya atılmış ve Osmanlı halkı tarafında da desteklenmişti. Eldem, 92.

36 Ahmed Emin, “Harb Kazançları Vergisi Kanunu- Harb Vergisi Neden Alınacak ?”, *Vakit Gazetesi*, 27 Aralık 1917, s.1.

37 Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, 538-540.

bir infial beslemektedir..... Bizdeki vesait noksanına göre harb kazancı vergisinin büyük bir muvaffakiyetle tatbik edileceğine ve icab ettiği kadar varidat toplanacağına ihtimal vermek çok neyginlik olur. Bununla beraber harb kazançları üzerinden vergi almaya teşebbüs edilmesi bile efkâr-ı ammeye inşirah vermekten ve umumdaki hak ve adalet duygularını tatmin etmekten hali kalmayacaktır.....”³⁸

Gazetede yer alan makalede; harp kazançları üzerinden vergi alınması düşüncesinin büyük bir memnuniyet ile karşılandığı ifade edilerek, bu verginin oranının yüksek olması gerektiği ve söz konusu vergi alınması düşüncesinin bile halk tarafından sevindirici bir durum olduğu dile getirilmiştir. Harp kazançlarından vergi alınması düşüncesi Tanin Gazetesi'nin 17 Ocak 1918 tarihli nüshasına ise şu cümlelerle yansımıştır;

“.....Fevkalade harb temettü kanunu gerek mahfilde gerek haricde bir takım münakaşatı mu-cib oldu. Kanunun esas itibariyle veya aleyhinde bulunanlar olduğu gibi bu babda tefriat itibariyle de bir takım mülahazat ve mütalat dermiyan edenler de vardır..... Memleketimiz için böyle bir ka-nun yapmak pek müşkil bir iştir. Harb esnasındaki fevkalade temettuat için değil, tabii zamanlara aid temtettu için dahi, bir sağlam ve adil esaslar üzerinde yürünebilmesini temin edecek bir kanun yapmanın ne müşkil bir iş olduğu malumdur. Elimizde bulunan temettü kanunu “ herkes bilir ki” büyük bir ihtimam ile ihzar edilmiş ve aynı surette tatbikine de o kadar dikkat gösterilmekte bulunmuş olmasına rağmen, adil bir vergi esası teşkil edememiştir. Bunun mütteid olan sebebler arasında ise en mühimi “ bizde ticaretin defterlerle olan münasebetinin diğer memleketlerdeki derecede mütekamil bulunmamasıdır..... Filhakika ne şekil ve surette olursa olsun, eğer böyle bir kanun düşünmeye sevk eden esbab zuhur etmeseydi, yani büyük temettu temin edenler kendi kendi-lerine vicdani bir vergiye tabi tutsalar, yahud hayat-ı iktisadiyemiz, böyle ve fevkalade temettülere müsade olmayacak bir nazarda işleyebilseydi daha iyi olurdu..... Fevkaledde harb temettüasının vicdani vergiye tebiyat hususunda gösterecekleri ihtimam, kanunun hal etmek istediği adalet-i içti-mai meselesinin pek kolay edilir bir şekil almasına pek büyük bir tesir eyleyecektir.....”³⁹

Tanin Gazetesi'nde yer alan makalede; Harp kazançları üzerinden vergi alınması düşüncesi-nin bazı tartışmalara neden olmakla birlikte, esas itibariyle böyle bir kanunun çıkarılmasının ge-rekli olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra yazıda; aslında harp zenginleri eğer kendilerini vicdani bir vergiye tabi tutsalardı böyle bir kanuna gerek duyulmayacağı ifade edilmiştir. Harp kazançları üzerinden vergi alınması konusu Sabah Gazetesi'nin 21 Ocak 1918 tarihli nüshasında da şu cüm-lelerle yansımıştır;

“.....Harb kazançlarına vergi tarh olunacaksa bunu bütün vergilerin tabi olduğu iktisad esaslarına göre tedkik ve tayin etmek icab eder. Vergi hükümetin almakla mükellef, efradında vermekle yükümlü olduğu bir hisse-i vazifedir. Buna hissiyatı, infialatı, yani insanlara göre de-ğişebilen avamları karıştırmak hiç doğru olamaz. Vaka vatanın esbab-ı niğmet ve servetinden mebzulen istifade fırsatlardan hiçbirini kaçırmadıkları halde alam ve ihtiyacatına karşı kalblerini ve kasalarını kapayan zenginlere vazife-i milliyeleri yalnız para kazanmaktan ibaret olmadığını, omuzlarında ferdi ve içtimai hizmetlerle eda edebilecek bir deyn-i şükran bulunduğunu ihtar etmek hülasa bu sınıf insanlara ahlakiyat sahasında infalimizi göstermek lazım gelirse bunun için temtiat vergisinden başka bir fırsat bulabiliriz. Yoksa bir infial ne kadar asil ve muhterem olursa olsun “ kanun” sahasına girince bilzaruri “ hak” a terk-i mevki etmelidir. İnfalimizin tatmin olduğunu gör-mekden mütevellid memnuniyet, “ hak” ın galabesinden duyacağımız emniyete nisbetle zaiktir.....

38 Ahmet Emin, “ Harb Kazançları Vergisi”, *Vakit Gazetesi*, 27 Aralık 1917, s.1.

39 “ Siyasiyat- Harb Temettüleri ve Vicdan Vergisi”, *Tanin Gazetesi*, 17 Ocak 1918, s.1.

»40

Gazetede yer alan yazıda; Harp kazançları üzerinden alınacak verginin, diğer vergilerin esaslarına uygun olması gerektiği belirtilmiş, söz konusu bu vergi ödemesinin bir vazife olduğu ve kanun çıkarılması hususundaki memnuniyet dile getirilmiştir.

Bunun yanı sıra harp kazançları üzerinden vergi alınıp alınmaması konusunda Meclis-i Mebusan'da da hararetli tartışmalar yaşanmıştır.⁴¹ Meclis-i Mebusan'da yaşanan bu tartışmalar üzerine kanunun yasalaşmaması durumu gündeme gelmiştir. Bu durum Sabah Gazetesi'nin 29 Mart 1918 tarihli nüshasında şöyle yer bulmuştur;

“.....Harbin tevlid ettiği fevkalade kazançlardan vergi almak meselesi her yerde olduğu gibi bizde de pek tabi ve pek muvaffik görüldüğü cihetle buna karşı ittihaz edilecek tedbir teminiyeyi kuvve-i teşriyanın ikinci günü de hüsn-ü tellaki edecek. Bunda hiç şüphe etmiyoruz. Ancak gerek Meclis-i Mebusan'da ceryan eden müzakereden, gerek Meclis-i Ayan'da aynı bahs tevlid edeceği mübahastan- esas meseleye pek büyük dikkat ve alaka eden- muhitimizce işin mahiyeti hakikiyle uymayacak manalar çıkarılması muhtemel olduğundan bahsi tazelemek lüzumunu his ediyoruz.....”⁴²

Mezkûr gazetede yazıda; diğer ülkelerde olduğu gibi Osmanlı ülkesinde de harp kazançlarından vergi alınmasının normal olduğu, fakat mecliste yaşanan tartışmalardan dolayı dikkatli olunması yani söz konusu kanunun çıkarılması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Gerçekten de gazetede ifade edildiği gibi endişeler haklı çıkmış, harp kazançlarından vergi alınması tasarısı savaş yıllarında meclisten geçememiştir. Kanun tasarısı savaştan sonra 14 Aralık 1919 tarihinde kabul edilmiş ve “Harp Kazançları Vergisi” adı altında bir defaya mahsus olmak üzere 1916, 1917 ve 1918 yıllarında elde edilmiş olan olağanüstü kazançlardan alınmıştır. Bu vergiden toplamda 22 milyar dolarlık bir gelir elde edilmiştir. Bununla birlikte harp kazançları üzerinden alınan verginin diğer ülkelerdeki kadar devlet hazinesine katkıda bulunduğu söylenemez. Zira Amerika'da harp kazançlarından 5.500, İngiltere'de 2.000, Almanya'da 1.000, Fransa'da 200 milyar dolarlık bir gelir elde edilmiştir.⁴³

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin 28 Haziran 1914 tarihinde başlayan Birinci Dünya Savaşı'na girişi ile cephe gerisinde kalan Osmanlı halkı oldukça zor günler geçirmiştir. Zira bir köylü imparatorluğu olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti'nde çoğunluğu kırsal kesimden olan insanların silah altına alınmış olması, ülkede ziraatın oldukça azalmasına neden olmuştur. Ziraatta meydana gelen bu gerileme ise ülkede iâşe noksanlığını açığa çıkarmış, söz konusu bu olumsuz durum ise Osmanlı halkını açlık ve sefaletin pençesine düşürmüştür. Bununla birlikte savaşın meydana getirdiği ortamdan yararlanarak ihtikârlık diğer bir ifade ile karaborsacılık yapan bir grup, başta gıda maddeleri olmak üzere birçok temel tüketim maddesinin fiyatında ciddi bir yükselişe sebep olmuştur. Bu yükseliş ise zaten zor şartlar altında yaşayan Osmanlı vatandaşını, daha kötü bir hale sürüklemiştir. Savaşın sonlarına doğru artık Osmanlı toplumunda bir taraftan gittikçe zenginleşen bir sınıf var iken, diğer taraftan yaşam mücadelesi veren bir halk vardı. Osmanlı toplumu ilk defa zenginlik ve sefalet

40 “Harb Kazançları Vergisi Münasebetiyle”, *Sabah Gazetesi*, 21 Ocak 1918, s.1.

41 “Siyasiyat- Harb Kazançları Vergisi”, *Tanin Gazetesi*, 28 Mart 1918, s.1.

42 “Harb Zenginlerine- Tedabir-i Evveliye Meselesi”, *Sabah Gazetesi*, 29 Mart 1918, s.1.

43 Eldem, s.93-94, Toprak, Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918, s. 540-541.

aynı anda yaşamaktaydı. Eşit olmayan bu yaşam biçimi zamanla halkın tepkisine neden olmuştur. Bunun yanı sıra savaş sürecinde ortaya çıkan bu zenginler, Osmanlı kamuoyu tarafından harp zenginleri veya yeni zenginler olarak isimlendirilmiştir. Harp zenginleri dönemin basınında da geniş yer bulmuştur. Söz konusu zenginler; Sabah, Tanin, Vakit Gazeteleri'nde yazarlar tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Bununla birlikte mezkûr gazetelerde bulunan yazılardan Osmanlı halkının harp zenginlerinden bir takım beklentiler içerisine girdikleri anlaşılmaktadır. Halk, gayri meşru yollarla zenginleşen bu kişilerden en azından bazı kurumlara servetlerinin bir kısmını vermesini beklemiştir. Osmanlı Hükümeti de hem kamuoyunun tepkisini azaltmak hem de hazineye gelir sağlamak amacıyla diğer ülkelerde olduğu gibi harp kazançlarından vergi alma yoluna gitmiştir. Ancak bu düşünce savaş yıllarında mümkün olmamıştır. Harp Kazançları Vergisi Kanunu savaştan sonra 14 Aralık 1919 tarihinde kabul edilmiş ve olağanüstü harp kazançlarından bir defaya mahsus vergi alınmıştır. Mezkûr vergiden toplamda 22 milyar dolarlık bir gelir elde edilmiştir. Bununla birlikte elde edilen bu gelirin diğer ülkelere kıyasen oldukça az olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

Sürelî Yayınlar

Sabah Gazetesi

30 Nisan 1917.

21 Ocak 1918.

1 Mart 1918.

29 Mart 1918.

21 Nisan 1918.

23 Nisan 1918.

Tanin Gazetesi

17 Ocak 1918.

28 Mart 1918.

10 Nisan 1918.

Vakit Gazetesi

27 Aralık 1917.

19 Ocak 1918.

20 Nisan 1918.

7 Haziran 1918.

Tetkik Eserler : Kitap ve Makaleler

Alkan, Necmettin, "Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girişi", *Uluslararası Sempozyum 1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak 20-21 Kasım 2014*, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul: (2014):157-178.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

Bolat, Mahmut, “ I. Meşrutiyetten I. Dünya Savaşı’na Osmanlı Devleti Dış Politikası’nın Genel Bir Değerlendirmesi”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, Sayı 1, Kırşehir(2014):16-28.

Demiryürek, Meral, “Savaştan Doğan Bir Tip: Harp Zengini”, *Turkish Studies*, Volume 10/16 Fall 2015,ss. 493-508.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2015.

Eldem, Vedat, *Harap ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.

Hüseyin Güçlü Çiçek ve Süleyman Dikmen, “ Osmanlı Devleti’nde Bütçenin ve Bütçe Hakkının Tarihsel Gelişimi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.11, Yıl.11, Sayı:2,(2015) 83-98.

İnalcık, Halil, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, Ankara: (1990): 1-11.

Kabacalı, Alpay, *Talat Paşa’nın Anıları*, İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Kabacalı, Alpay, *Hatıralar Cemal Paşa*, İstanbul :Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Kaçıroğlu, Murat, “Milli Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Harp Zenginleri” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20,(2009): 117- 136.

Kallek, Cengiz, “İhtikâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, Cilt: 21, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, (2000): 560-565.

Karataşer, Büşra, “1914-1923 Arası İstanbul’un İaşesi ve İhtikâr Sorunu”,Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul: (2013), (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Korkut Borotav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1998.

Müderrişoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1990.

Renouvin, Pierre, *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918*, (Çev. Örgen Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul 2004.

Sander, Oral, *İlkçağlardan 1918’e*, Ankara: İmge Kitabevi, 2013.

Sertel Savaş ve Yedek Şahin, “ İttihat ve Terakki’nin Küçük Efendisi: İaş Nazırı Kara Kemal Bey’in Hayatı ve Faaliyetleri ”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: XXIV, (Aralık 2015):377-403.

Sertel, Zekeriya , *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

Çavdar, Tevfik, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.

Tezcan, Cezmi, “ Tekâlif-i Harbiye ve Tekâlif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları” ,*Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: 2005,

Toprak, Zafer, Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı Finansmanı ve Para Politikası, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1979-1980: 205-238.

Toprak, Zafer, *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul: Doğan Kitap, 2012.

Toprak, Zafer, İttihat- Terakki ve Cihan Harbi & Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016.

Ulu, Cafer, “I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul’da Yaşanan Sosyal ve Ahlaki Çözülme (1914-1922)”, *Tarih Dergisi*, Sayı 58, (2013/2): 87-129.

Ülman, Haluk, *I. Dünya Savaşı’na Giden Yol*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

Van Het Hof, Seçil Deren, “Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Zenginler ve Zenginlik”, *Kültür ve İletişim Dergisi*, Cilt: 15, (2011): 133-144

Vural, Mithat Kadri, “ Savaş Yıllarında Milli Bir Burjuvazi Oluşturma Çabası Olarak “Harp Zenginleri” ve Buna Yönelik Eleştiriler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S:32, (2016-Bahar/ Spring): 109-131.

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1*, (Haz: Erol Şadi Erdinç), İstanbul: Pera Yayınları, 1997.

Yüceer, Saim Ali *Cevat Borçbakan’ın Hatıraları*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2005.

>> e-ISSN 2458-7672

Ek 1: 20 Nisan 1918 Tarihli Vakit Gazetesi.

Ek 2: 1 Mart 1918 Tarihli Sabah Gazetesi.

Ek 3: 17 Ocak 1918 Tarihli Tanin Gazetesi.